

Кирил Трајковски

Култот на моштите во Брегалничката долина*

УДК: 904:726.821(381)''01/02''

Музеј на Македонија
Ќурчиска б.б., 1000 Скопје

Хидрографската трансверзала меѓу реките Струма (антички *Strymon*) и Вардар (антички *Axios*) е Брегалница со античкото име *Astibos*. По нејзината вододелница минувала патната магистрала, спојувајќи ги *Via Egnatia* со *Via Militaris*. На средината од реката Брегалница и во подножјето на планината Плачковица се наоѓаат најзападните орографски и родопски точки каде што лежат населбите врзани за култот на ранохристијанските маченици.

Селото Мородвис стои како огромен археолошки комплекс и е наследник на отоманската Морозда, српско-бугарскиот Морозвизд, византискиот Моровисдос/он и/или можната античка Хармонија.

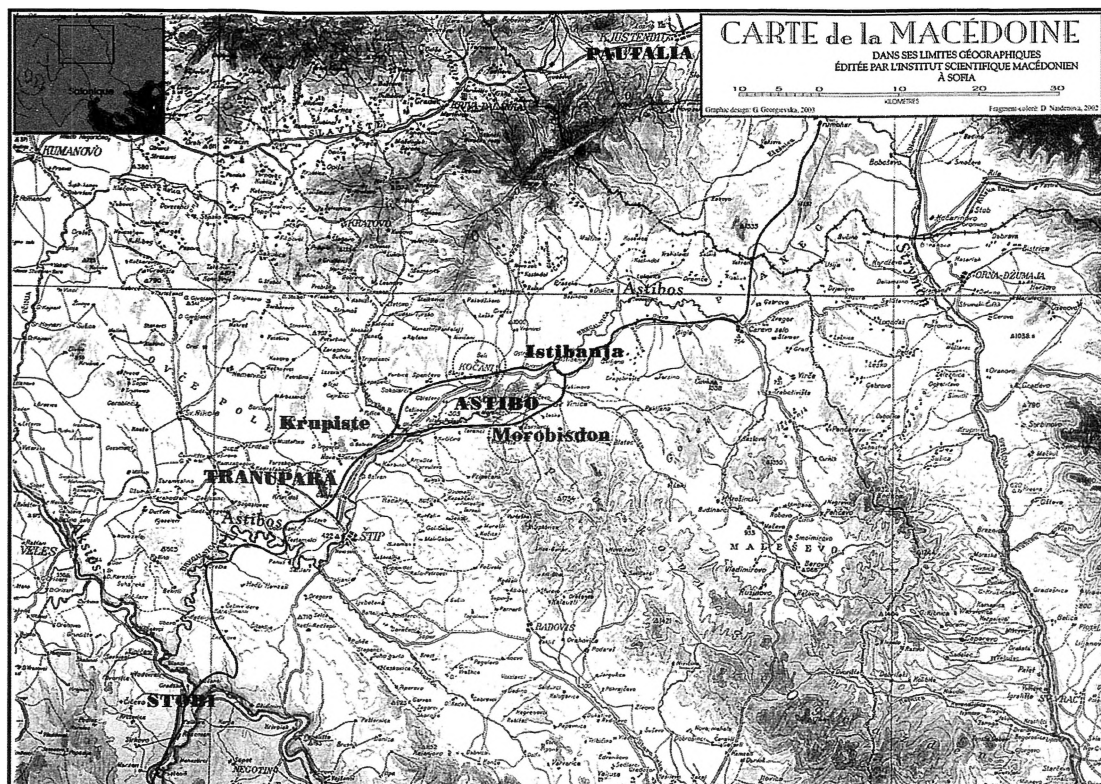
На локалитетот Црквиште откривме ранохристијанска меморија со засводена гробница.

Како археолози и како луѓе, ние ја имавме привилегијата да ги откриваме тајните на овој простор и период.¹

До влезот во гробницата што беше затворен со голема, масивна камена плоча, се слегува по четирите скали. Во внатрешноста има две изсидани клупи, кои, како и подот, се поплочени со керамички плочи. Тие претставуваат тегули со изведени занаетчиски потези, но и со мотиви на крстови и кругови. Просторот меѓу клупите беше исполнет со мил во кој откривме изместени коски од две тела. Едните припаѓаа на женска, а другите на детска индивидуа. Потоа, најдовме парчиња од грнчиња декорирани со врежани крстови и апокалиптични знаци (α и ω), како и парчиња од рамно стакло. Имаше и коски од птици, риби и желки. Единствениот нумизматички наод потекнуваше од императорот Анастасиј.

* Трудот е презентираан на меѓународната конференција "The Cult Martyrs and the Relics, its Architecture in East and West (3-7 century)", со наслов: "The Cult Relics in the Valley of the Bregalnica" во Варна 2003 г.

¹ К. Трајковски, Ранохристијанска гробница во Мородвис, Лихнид 7, Охрид 1989, 89-94.

Сл. 1. Карта со долината на Брегалница

На „дното“ од гробницата откривме паднато керамичко кандило со „маслени“ траги и еден оловен тег. Над оваа позиција, во самиот зенит на сводот, стоеше железна кука за бесење.

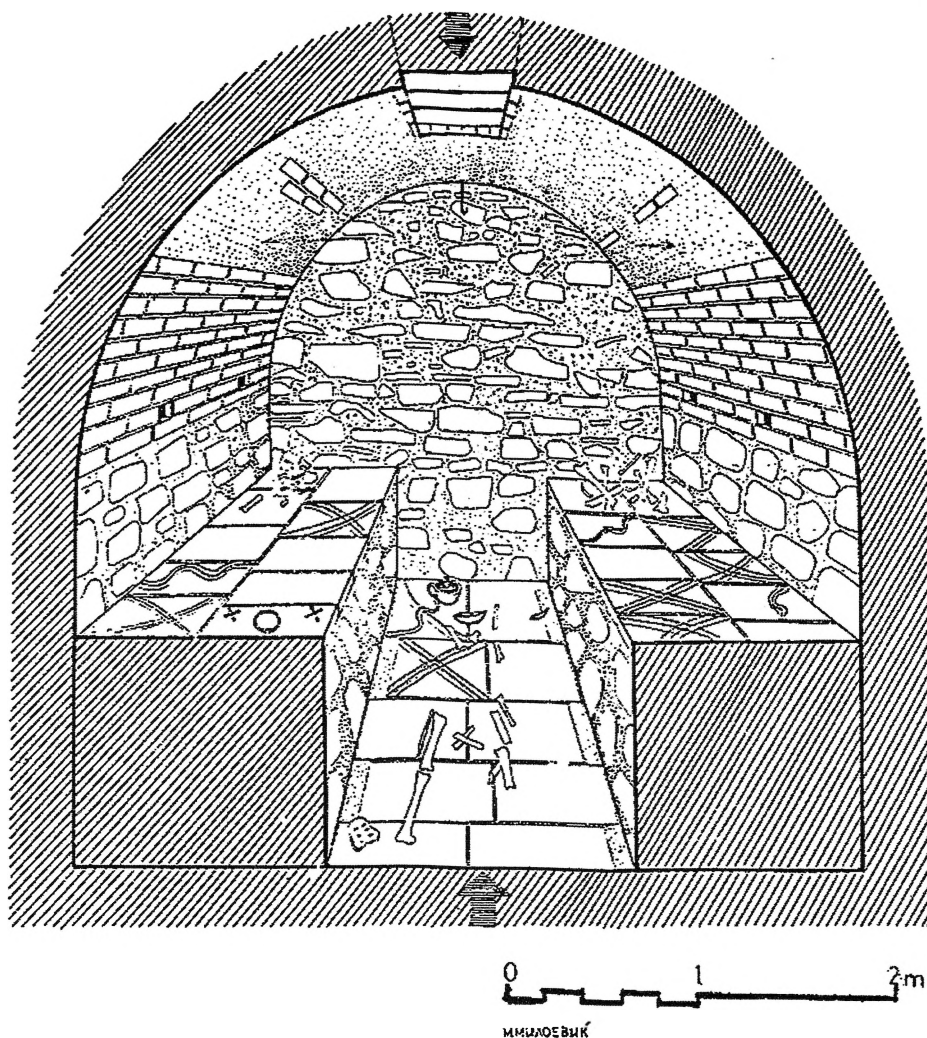
Значајна констатација за нас беше градежната интервенција направена на сводот. Тој бил педантно отворен, а подоцна уште попедантно градежно пломбиран. Во самата внатрешност особено внимание предизвикаа двете купчиња од човечки коски положени на клупите во двата источни агли на гробницата, односно на самите клупи.

Анализите од егзактните науки, што се туѓи на Светоста, како што се хемијата и физичката антропологија, покажаа дека во кандилото се наоѓал восхомастикс.² Погледот пак, на коските положени на клупите откри дека се остатоци од пет нецелосни тела на мажи.

Првиот дел од нашава археолошка интерпретација е дека во гробницата првично се погребани жена и дете, во христијански амбиент и со христијански инсигнии, но и дека се присутни пагански елементи, што е одраз на конзервативноста на погребните обичаи. Ова се случувало кон крајот на 5-от век.

Првиот дел од историјата на гробницата, на технички начин, ние го објаснуваме вака: во, засега неименуваната населба, можеби доцноантичката

² Хемиските анализи се според П. Тошев, а антрополошките на P. Stuard Mackadam.

Сл. 2. Пресек на гробницата

Хармонија,³ која денес е под и околу селото Мородвис, на денешниот локалитет Црквиште, постоела еднокорабна градба со сакрален карактер, во чиј идеен и архитектонски концепт гробницата претставувала интегрален дел. Луксузот во украсувањето на објектот се отсликува во малкуте откриени мермерни подни и декоративни архитектонски делови. Но солидното градење и луксузот нам не ни се доволни да го откриеме општествениот или духовниот идентитет и ранг на погребаните жена и дете во самата гробница.

Многу веројатно, во средновизантискиот период, можеби во 9-от или 10-от век, јужниот темелен сид на градбата, како и северниот сид на гробницата, во целост се инкорпорирали во нова трикорабна црква. Над самата

³ Сп.: А. Κωνστακοπούλου, 'Ιστορική Γεωγραφία της Μακεδονίας (4ος - 6 ος αιώνας).- Γιαννενα, 1984, 214.

Сл. 3. Внатрешноста на гробницата при откопувањето со остатоци од мошти

гробница е подигнат параклис преку кој се комуницирало со новоизградената црква. Знаењето или сочуваната традиција во тоа време за постоењето на гробницата, од неа создаваат свет простор со тауматургични појави продуцирани или случени од Светите мошти.

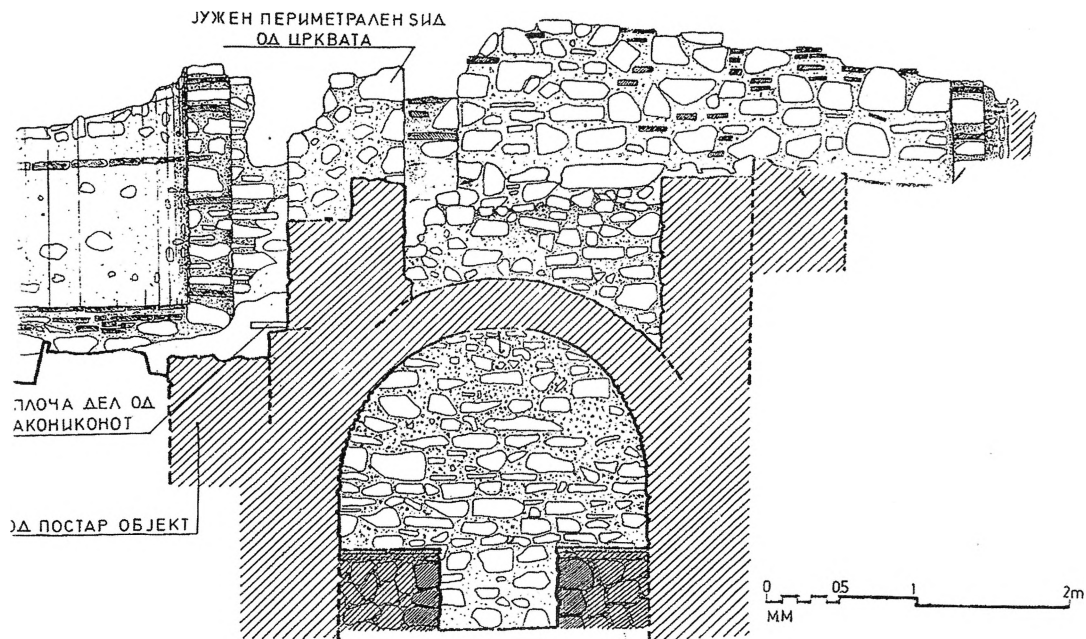
Лаичкото и техничкото објаснување за направениот отвор на сводот е за полагање на дел од коските како и нивното набљудување.

Во контекст на ова објаснување, би го приложиле хагиографскиот спис на архиепископот охридски - Теофилакт. Списот е всушност житието на 15-те ранохристијански тибериополски маченици и Светии, чие страдание се случува во времето на Јулианус Апостата.⁴ Истите маченици страдаат во македонскиот град Тибериополис, или денес наречен Струмица. Списот говори и за пренесувањето на петмина од 15-те Тибериополски маченици во градот Брегалница. Наведеново се случувало во времето на кнезот Борис - Михаил и неговиот наследник, цар Симеон.

Во историската и географско-политичка рамка наречена Бугарија, припаѓала и Брегалница како река и како град. Овде би го изнел и нашето мислење за равенството помеѓу градот Брегалница и градот Равен, споменат во солунската легенда.⁵

⁴ Теофилакт Охридски, Мъченичество на 15-те Тивериуполски мъченици, Извори за българската история, Т. XXX, София, 1994, 42-79.

⁵ К. Трајковски, Брегалничката епископија во светлината на најновите археолошки истражувања, Студии: Климент Охридски, Скопје, 1995, 337-344.

Сл. 4. Пресек на гробницата со придружниот архитектонски објект

Токму во овој град, Константин Философ го пишува славјанскиот алфабет.

Доколку кажеме дека нашето село Моробисон, или византискиот Моробисдон, се наоѓал на само еден километар од реката Брегалница, а потоа дека видовме мошти од пет светители, какви што споменува Теофилакт,⁶ нашето механичко интерпретирање на материјалните факти можеше да не доведе до сензационално откритие или пак, до ординарна грешка.

Раслојувајќи го хагиографскиот спис на Константин Кавасила, читаме дека моштите на петте ранохристијански светители од Тибериополис, по пристигнувањето во Брегалница, ги поделиле околните села.⁷

Претпоставено или пак, реално, и Моробисдон може да биде едно од осветените места каде што се положени Светите мошти.

Втората реалија, видлива над архитектонската решетка на гробницата, се градежните партии од надземен објект што егзистирал и бил поврзан со епископската црква од 1-от век.⁸

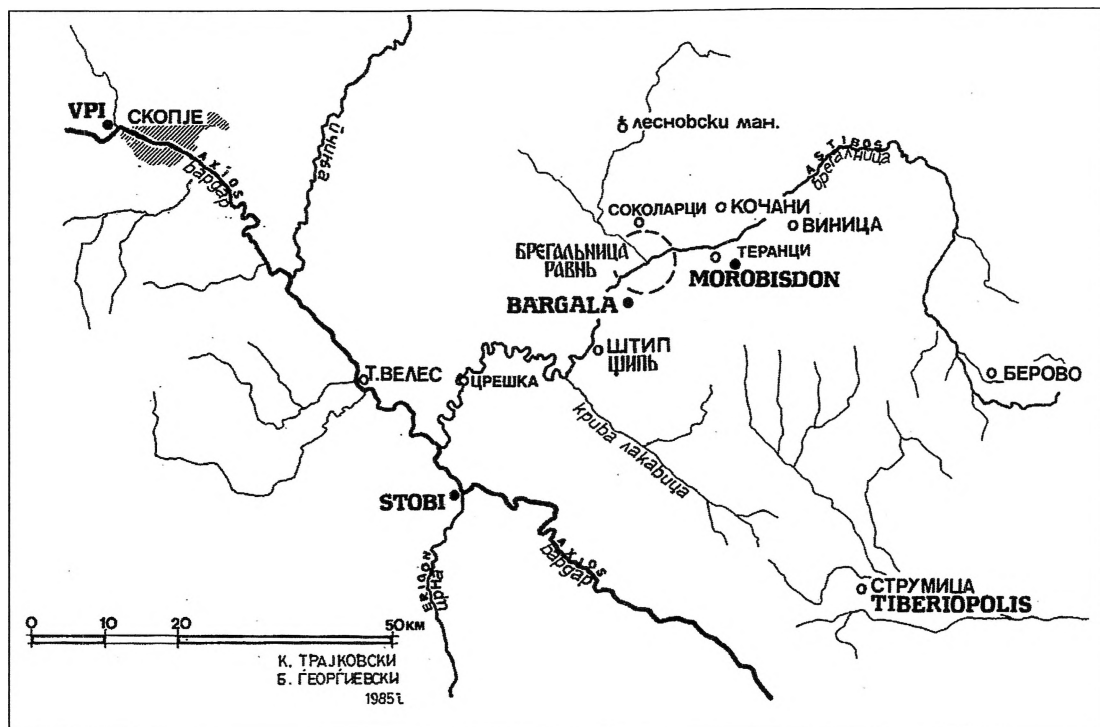
Во Царските грамоти е запишано дека во тоа време Моробисдон има епископска катедра.⁹ Откриената катедрална црква/или цркви?!, во чиј духовен и архитектонски контекст е вклопена и гробницата, го отслику-

⁶ Теофилакт Охридски, op. cit., 71.

⁷ Константин Кавасила, Канон на Светите петнаесет тивериополски свештеномаченици, Домострој, Скопје, 1997, 88.

⁸ K. Trajkovski, Morobisdon, Crkveni kompleks sa nekropolom, Arheološki pregled 26, Ljubljana, 1986, 176.

⁹ Византијски извори за историју народа Југославије, Т. III, Београд, 1966, 124.

Сл. 5. Карта со споменатите градови во текстиот

ваат култот кон христијанските реликвии во 9-от, 10-от и 11-от век. Со нив е проследено и градењето на повеќето цркви во Македонија, проследено со воздигање и потсетување на првите христијански маченици и Светители, како што се 15-те Тибериополски Свештеномаченици.

Државите Византија, Бугарија и Самуиловата држава, во периодот на своите конституции или реконструкции, со градење и возобновување на цркви, ја утврдуваат и конкретната државна власт, користејќи ја црквата како најефикасна институција.

Оттаму произлегува нашето мислење дека и Моробисдос стекнува неопходна црковна светост преку духовно и конкретно дисперзирање на ранохристијанските реликвии, односно мошти.

Гледано прагматички, остануваат многу отворени прашања, а ние метафизички гледаме и веруваме дека видовме и допревме мошти.

Ден на Св. маченица Параскева

The Cult Relics in the Valley of the Bregalnica

S u m m a r y

The hydrographic connection between the rivers Struma (ancient Strymon) and Vardar (ancient Axios) is the Bregalnica River (Astibos). Near the middle of the Bregalnica River and at the foot of Mt. Plačkovica lies the settlement connected with the cult of the Early Christian martyrs.

The village of Morodvis stands as a large archaeological complex and is the successor to Ottoman Morozda, Serbo-Bulgarian Morozvzd, Byzantine Morobisdos/on, and/or possibly ancient Harmonia.

At the site of Crkvište an Early Christian *memoria* with a vaulted tomb was discovered. In the tomb, which was closed by a large, massive stone slab, were discovered two built benches, paved with tiles decorated with crosses and circles. In the space between the benches were found disturbed bones of two persons, a woman and child. In addition, pieces of a vessel decorated with incised crosses and apocalyptic signs (α and ω), fragments of flat glass, bones of birds, fish, and tortoises, and one numismatic find dated from the emperor Anastasios were found, along with a ceramic lamp with "greasy" traces and a lead weight found at the "bottom" of the tomb.

For us the significant discovery was the constructional intervention made in and above the vault. This was opened with great care, and later was sealed with even greater care. Inside, special attention was paid to the two piles of human bones arranged on the benches in the two eastern corners of the tomb. Examination of the bones arranged on the benches indicated that they were the remains of five incomplete male skeletons. Chemical analysis found *voshomastix* in the lamp.

The initial part of the history of the tomb, we explain as follows: in a anonymous settlement, perhaps Late Antique Harmonia, once existed a one aisle-church. The tomb, in which near the end of the 5th century were originally buried a woman and child, represented an integral part of the ideological and architectural character of the church. Very probably in the Middle Byzantine period, perhaps in the 9th or 10th century, the south foundation wall and the tomb in its entirety were incorporated into a new three-aisle church, and above the tomb itself was built a chapel that communicated with the newly constructed church. The opening in the vault was made for the placement of a part of the bones. Personally for me, they are the relics of five saints in the tomb itself.

In this context I would include a hagiographical text of the Archbishop of Ohrid, Theophylaktos, about the life of the fifteen Early Christian Tiberiopolitan martyrs and saints, whose martyrdom occurred at the time of Julian the Apostate. These martyrs perished at Macedonian Tiberiopolis (the modern city of Strumica). The text tells also about the transfer of five of the fifteen Tiberiopolitan martyrs to the city of Bregalnica. The latter event occurred at the time of the prince Mihail-Boris and his successor tzar Simeon.

In fact, in the *memoria* with the tomb from the 5th century were placed the relics of five individuals-saints?! Their placement was carried out in the 9th or 10th century in order to consecrate the newly built church. The cult of saints continued to be maintained also in the middle ages as is evident from the architectural and constructional forms deliberately raised above the original *locus sanctus*.